

گڦه و ږه شه دال

قادر عليخا
(بوکان)

نازانم ټه و بايه بو ساتيک هدا نادات! عالمی وهره ز کردوه، هه موو له دهستی وه زاله هاتون، جيړه جيړی درگا و شه قه شقی په نجره ټه مشه و خهوی له چاوه کان حه رام کردوه.

من دلنيام ټه مشه و هيچ که سيک له ناواييدا چاوی نه چوته خه و، يانی با نه بهيشتوه، گڦه گڦی با و هاشه هاشی ټه و دارستانه ټه م دييه يان نابوه سهر سهر يان، نازانم باي سهر سهر بوو، توفان بوو! هه رچييه ک بوو ټه مشه و خه و و حه سانه و هی لي سهندينه وه، نارامی و توفه ی لي هه لگرتين. هاشه و زرمه يه ک پشووی نالوژی بيړی هه لده که نه وه سهر يه ک.

- په کوو هه ی دوات ږي، خو ټه و داره چاکه ی له ږيشه وه هه لکه ند! وه للاه ی ساليکی ديکه بمايه ت چاکترين کاريته ی تيدا ده بوو، ټه و بايه هيچ، بايه و هيچمان له دهست نايه، بلتي ټه مانه چييان بووی؟ بو زوريان بو هيټاوين! دهستبه درامان نايين. ټه و دواږاوانه، وه ک مار به دهوری ناواييدا په پوکه يان خواردو ټه وه، ټای له م ټه هريمه نانه، به خوا وه ک سن شيله ی ژين و خو شيمان ده مژن، هه تا ويشکمان نه که ن به رين و سهر ملمان بهر ناده ن. ناهيټن بچين به لای ده غل و دانه که شمانه وه، به و شه وه تووشه و به و با و گژه گژه جا چون توانيويانه خو بگه يه ننه ټيره! سهر يه، خو ټه مانه ناو ږين شه وانه له کونه که ی خو شيان سهر بيټنه ده ري. ناخر ټه وان خو له سيپه ره که ی خو شيان ده ترسن، له هه موو شتيک زنده قيان چوه، له خوره ی ناو و هاشه ی با و خره ی به رديش. له بهر ټه و شان و پيله يان مرم، هه ی دايک ږوړويان بو نه کات، په نديکی و ايان پي نه داون هه ر ناوا به ناسانی خو ش بيټه وه، ټای چييان پي کردن، چ راوړاوينيک بوو! کونه مشکيان لي ببوه قه يسه ري، هه ر ده ستيشيان نه ده که وت که خو بانی تي ږوکه ن، به لایه کيان به سهره ينان با به دهواری شري نه کردبي، ده بي له داهاتوودا به داستانی روسته م بيگي ږيټه وه، هه ر و اشه، هه ر و اشه ... جا بو ټه وان چييان له روسته م که متره، له بهريان مرم ... هه ر يه ک به هه زارن، ټه وانه پاله وانی دهورانی

خوبانن... به لایم ئەمانه بەم شەو تووشە و بەم سەغڵە تیبە چۆن وێراویانە دەرکەون و خۆ بگەیهننە ئێرە! ئەو شتیکی سەبەرە، دەبێ چاوساگیان لە گەل بیت... کاری ئەوانە یە، ئای هۆرە، ئاخ سەگی گورگەمیش، سێلانە! کارتانه. هەر ئەوێ بە منی کوت بگەرێت و بە خەلکیش بلێ هیچ کەسێک هەقی نییە لە ئاوی دەرکەوێ، لەو هۆرانە بوو، زمانە لارەکە دیار بوو، سەگی گورگەمیش بوو.

دەنگی پووڕە پێحان وەک بەردێک گۆمی مەنگی خەیاڵاتی شەقاند:

- ئەیهۆ، کابراکە ئەو بۆ گەراییتەو؟ چیت لە بیر چووو؟ خۆ شوکور ناساغ و شتی وانی دوور بێ لە گیانت؟

- نا، نا، کچی هیچم نییە هیچ، مەترسە، هیچیشم لە بیر نەچوو، گێراییانەو، دەوری دێ گیراوه. دەلێن دەبێ هیچ کەس لە دێ دەرئەکەوێت، بەو کورانە بلێ دەرئەکەون، نازانم چیمان بە دەمەوێ، خودا پوحممان پێ بکات، مەگەر ئەو لە دەست ئەم زالمەنە بمانپارێزێت. بە خودا دەست لە کەس ناپارێزن، تەر و ویشک بە یەکەو دەسووتێن، حەمەن وەک هەمیشە هاتوون تۆلە ی ئەوان لەم خەلکە بستیننەو، داخی دلێ خۆیان بە تێمە برێژن، زەبوونییەکیان بە سەر خەلکدا قەرەبوو بکەنەو. ئەوانە ی بە یانی زوو هەستا بون و وەک هەمیشە بە نیازی چوونە مەزرا لە دێ دەرکەوت بون، یەک یەک و دوو دوو دەرگەرێندرێنەو نیو دێ و لە گەل خۆیان تەمی ترس و دلێراوکی دەرێننە نیو دلی ئاوی.

ووک پۆلیک بەلندە تۆقیو و زراوچوو خۆ دەکەنەو بە هێلانە کە یاندا و لە سووچ و کە لە بەرێکدا کوشکە دەکەن و هەلدە کورمێن.

پیشە ی ئەم داری ترسە لە هەموو دل و دەمارێک دەهالی، خۆینی خۆشی و ئارامییان هەلدەمژێت، ئەو بالا دەکات ئەمان زەروو سیس هەلدەگەرێن. ئەو بە یانییە شانە و ئاوینە مانایان نامێنێت، زولف و پرچەکان ئالۆزکا و پەریشان دەمیننەو، خەنە ی پەنجەکان ترس کالیان دەکاتەو، سەرکانی و دەرراوان پەپووی لێ دەخۆینێت، جوانی لە گەمارۆی چنگی دزیویدا هەلدەبروسقیێت.

هاشە ی بالی دالەکان لە سەر باخ و گۆیسوانە ی مالهکان هەست بێ دەرکێت، ئەو رۆژە نە بەردەرکە ی هیچ مالتیک دەمالدێت، نە ئاوپرێژین دەکێت، لە کولاکە ی هیچ مالتیکیشەو دوو کەلی تەنوور و بۆنی نانی تازه

ناییتە دەری، مەرۆقەکان زراویان چوو، ژبان تۆقیو، هەناسە ی سوارە، لە نیو دیدا تەنیا هەر ئەنەرە، بێ سەرنجدان بەو رووداوانە، ئەو هەلومەرجە ی پێکھاتوو، وەک پیشە ی هەموو بە یانییەکی لە مالتی هاتۆتە دەری و بێ ترس و خۆف بە نیو دیدا دەگەرێ، بە مەزندە ی خۆی شیکوپییک، بە کراس و پاتۆلیکی بۆر و پشتوینیکی یەکیبە تیبەو، لە مالتی هاتۆتە دەری و دەچیت بۆ مالتی یارەکە ی. کەژال دلداری ئەو، بێ ترس لە هەموو کەس، لە مالتی و هۆرور دەکەوێ و هەوالی کەژال دەپرسیت، ئەویش راست لە بابی، بە عالی می ئاشکرا بە گراوی خۆی دەزانێ، هەموو رۆژی دوو سێ جار خوازینی کەژال لە بابی دەکات، ئەویش هەموو کەرەتییک بە سەرومانیکی خۆش وەلامی دەداتەو:

- دەتدەم، ئەنە گیان، کێ لە تۆ چاکتر! بمینی می تۆیە، بمری می گلە...

ئەویش هەموو جارێک چاویک لە کەژال دەکا و بزەیهکی شیرین دەموچاوی دەشواتەو:

- نا، نا، خودا نەکا بمری، خودا نەکا. روو دەکاتە کەژال و دەلی:

- می خۆمی، می خۆمی، قەول بە کەس نەدە ی، ها، ئەو نییە بابیش ت رازییە، بۆخۆی قەولی داوه. بە گۆتی خۆشت بیستت.

کەژالیش بە لەبزیکی شیرین و روویەکی گەشەو وەلامی دەداتەو:

- ئا، ئا، ئەنە گیان، منیش هەر دەسگیرانی تۆم، بە شەرتیک گۆرانییە کانت لە بیر نەچن، هەر بۆ منیان بلێی، بۆ هیچ کەسێکی دیکە یان نەلێی، تەنانەت لە سەر کانیش هەتا من ئیزنت نەدەم، وەلامی کەس نەدەیتەو و نەلێی.

ئەنە بۆ کەژال بە هانە یە، هەر یادی ئەنەرەکە ی نیو دلی خۆی بێ زیندوو دەرکەو، خەلکی ئاوییش ئەو یان بە باشی دەزانێ.

ئەمرۆش چوو بوو مالتی ئەوان. بە روویەکی تالەو و هاتبوو دەری، کەس رووی لە گەلی خۆش نەبوو. باوکی و کەژال پێیان گوتبوو: زوو برۆو بۆ مالتی خۆتان، ئەمرۆ دەرئەکەو، هەتا دوا یی بزاین چی روو دەدات. لەوێ هاتبوو دەری و بەرەو بەردەرکە ی مزگەوت کەوتبوو رێ. راست لە گەل مامینە لە بەردەرکە ی مزگەوتدا دەگەنە یەک، ئەو هاتوو سۆسە یەک بکات، هەوالیک بزانی، کەس بە دەرەو نەبوو، چۆلە کە کوژ نەدەبێندرا، دێ وەک کەرۆشک خزیبوو خوزوو، بێ دەنگ و مت، بۆنی

ویرانه‌ی لی ده‌هات.

ئه‌نهر له دووره‌وه ئه‌وانی دیتووه، به چاوی کردوون، وهک هه‌میشه ئه‌نهر له بهر خوڤه‌وه پیده‌که‌نی، باسی که‌ژال بو‌خووی ده‌کا، جار‌جاریش ئه‌و گۆرانییانه و سرودانه ده‌لیته‌وه که‌وا که‌ژال فییری ده‌کردن، زۆر به ریکویتیکی، زمانی لییان هه‌لناکه‌وئ، هه‌رکه چاوی به مامینه ده‌که‌وئیت، به گه‌رمی رووی تی ده‌کات:

- مامینه ئه‌و سه‌گبانه کین؟ ئه‌وانه بو‌هاتوونه‌ته ئیره! خو ئیره مالی ئه‌وان نییه، ئیره مالی کاک ئه‌نهر گیان و ئه‌وانه، نه‌کا هاتبیت کاک ئه‌نهر گیان بکوژن، ئه‌گه‌ر ئه‌و بکوژن خو که‌ژال ئیتر ئه‌منی خو‌ش ناوئیت، ئه‌و هه‌موو جارێک به سرتی و به دزی بابیه‌وه پیم ده‌لی «بو‌یه تو‌م خو‌ش ده‌وئ چونکه ئه‌تۆش نیتوت ئه‌نهره!» که‌ژال گیان ده‌لی هه‌رکه‌س نیوی ئه‌نهر بی خو‌شم ده‌وئ، ئاخر ئیوه‌ش له‌وانه‌ی ئه‌وانتان هه‌یه، ده‌نا و نییه، راست هه‌ر له‌وه‌ی ئه‌وان ده‌چیت.

مامینه ده‌خه‌جلی، تاسیک به سه‌ریدا دیت:

- نا، ئه‌نه گیان، ئه‌وه‌ی ئیمه دار بو، دار، ئه‌وه نه‌بوو بزنه‌کامان بی لی ده‌خوری.

- نا، مامینه و نییه، هینه‌که‌ی ئیوه‌ش راست له‌وه‌ی ئه‌وان بو، ده‌بچو بیه‌ینه، به قوربانیت بم، ها مامینه ده‌ستت ماچ ده‌که‌م، دوایی دیم بو‌لای بزنه‌کانیشت، بو‌خووم بو‌ت ده‌له‌وه‌رینم، به قسه‌شت ده‌که‌م، ئه‌گه‌ر رو‌یشتوون و دووریش که‌وتنه‌وه، بو‌شت ده‌گه‌ر مه‌وه، ناهیلیم زیانی بکه‌ن، با ده‌ریان که‌ین، نه‌هیلین بیته‌ نیو دئ، با دینه‌که‌مان لی پیس نه‌که‌ن، کاکه ئه‌نهر گیانم ده‌یکوت ئه‌وانه پیسن، وهک گورگ وان، پیاو ده‌خۆن.

مامینه هیچی به ده‌سته‌وه نامینیت. هه‌ر ئه‌وه‌نده ده‌بی وهک هه‌میشه بو‌خه‌لاس بوون له ده‌ستی ئه‌نهر پیتی بلتی: ئه‌نه گیان، باوه‌خولیکه. ئه‌نهریش وهک پیشه‌ی هه‌میشه‌ی ده‌ست ده‌کات به باوه‌خولی کردن. نازانم چۆنی بلیم! تیداوام، بلیم وهک مه‌زرق هه‌لده‌سوورئ، یان له چه‌شنی فریره ده‌خولیته‌وه، ئه‌وه‌ی ده‌بیینم و له بهر چاومه، ده‌خولیته‌وه و ده‌خولیته‌وه. وهک شیتلاق، ده‌لیتی جار له‌گه‌ل جار شپیکتی توندی لی ده‌ده‌ی و ئه‌و پیران ده‌کا، جار‌جار چاوه‌کانی ده‌قوچینتی و جاری واش هه‌یه زه‌ق و ئاواله ده‌روانن. نازانم بو‌گه‌ژ نابی، بو‌ناکه‌وئیت! به‌رده‌وام و بی پسانه‌وه خول ده‌خوا و خول ده‌خوات. جاری واش هه‌یه وهک میسر ده‌چه‌قی و چا و له چاوی مامینه ده‌پری و ده‌لی: چیت لی کردووه مامینه؟ له

کوئیت داناوه؟ تۆش له‌وانه‌ت بوو! نه‌بوو، نه‌بوو پیت بوو، جوان بوو له هینه‌که‌ی کاک ئه‌نهر گیانیشم جوانتر بوو، هینه‌که‌ی ئه‌و خو‌لای بوو، هینه‌که‌ی تو‌ خو‌لاییش نه‌بوو. مامینه‌ش چاوئیک له ده‌روبه‌ری ده‌خشینتی، دوورن، خودا بکا نه‌یه‌نه پیشی، ده‌لین قسه‌ی راست، یان له شیتی بیسته، یان له مندال، به خوا بچمه سه‌ر قورانییش تازه باوه‌ریم پی ناکه‌ن.

ترس هاشاولی بو‌دینتی، پیتی خو‌شه‌عالم که‌ر بی و هیچیان نه‌بیستن، ئه‌م وتانه‌ی له زاری ئه‌نهر دیته‌ ده‌ری وشه‌ن، پشکۆن، ئاگرن، بلتیسهن، ها‌کا ژبانیان و گیانیان و مالیان هه‌ر به یه‌که‌وه تیدا برد، هه‌ر به‌و جو‌زه قسانه‌هه‌زاران که‌س له ژیر مست و پی له‌قه‌ی ئه‌مانه‌دا تیداچوون، هه‌زاران که‌س بی حورمه‌تیبان پی کرا و ئازار دران، جه‌زبه‌ه‌ دران، ئه‌وان کاریان به‌وه نییه ئه‌م وتانه له زاری کیتوه دینه‌ ده‌ری و کتی ده‌یانلئیت، ئه‌وان هه‌ر له بیانوویه‌ک ده‌گه‌رین، با بیانوویه‌کی زۆر بی به‌ها و بی قابیلیه‌تیش بیت. هه‌ر بیانووی بی. ده‌ست پیده‌که‌ن و هه‌ر وهک خه‌شی، خه‌شی خو‌یانیت پی ده‌رین. رق و قینی خو‌یانیت به سه‌ردا خالی ده‌که‌ن، ئه‌وان هه‌ر له مرۆقه‌کان نا، له دار و ئاو و خاک و به‌ر‌دیش به به‌هانه‌ن، ده‌یجا مرۆف هه‌ر سو‌زیکیشی نییه، مرۆف باش‌تریشه. بو‌ ماوه‌یه‌ک خو‌یانی پتوه سه‌رقال ده‌که‌ن. ده‌ست و لاق و سه‌ری تو‌دیشی، ده‌شکی، قیروسیا... به‌توون... ئه‌مانه‌ بایه‌خیان لای ئه‌وان کوانی؟ ریزبان له کوئیه؟ جا ئاخر من به ریشی سپیبه‌وه به‌رگه‌ی شه‌پ و قونداغه تهنگی ئه‌م زالمانه بو‌ده‌گرم! شا ئه‌و به‌لایه...

نه‌ک هه‌ر ئه‌و هه‌موو خه‌لکی ئاوییش ره‌نگیان به پرووه‌وه نه‌ماوه، ترس ته‌زان‌دوونی، ئه‌وانه روویان کردۆته هه‌ر شو‌ینیک سووتمان و ویرانه و خوین و فرمیسیکیان به‌جی هیشتووه، تووی گریانیان چاندووه، خه‌رمانی خه‌میان شه‌نوکه‌و کردووه.

حه‌ز ده‌کا ئه‌و رو‌ژه هه‌تا ئیواره ئه‌نهر رانه‌وه‌ستی، هه‌موو بیرو زه‌ینی هه‌ر له لای باوه‌خولیکه‌ی بیت، نه‌ بیرو له که‌ژال بکاته‌وه و نه له کاک ئه‌نهر گیانی، هه‌ردووکیان باسی سه‌رن، چ ئه‌نهر، چ ئه‌م قسه‌ تازدی که‌ ئیستا که‌وتۆته سه‌ر ده‌می، بو‌یه هه‌ر که ئه‌نهر دئ وچانییک بدات ئه‌و هانی ده‌دات و له باوه‌خولیکه‌ی دلگه‌رمی ده‌کات، ناهیلتی ساتیک داسراکی، ده‌می پشوو بدات، ئاخر له هه‌ر وچانییکدا ئه‌نهر ده‌بیاته سه‌رای مه‌رگ، ده‌یکوژیت و زیندووی ده‌کاته‌وه، هه‌رکاتییک راده‌وه‌ستی قامکی دۆش‌او‌مژه‌ی روو به

مامینه راده گری و ده لئی: له کویت داناوه؟ توش له هی
 نه وانته بوو، راست له وانته ده چوو؛ نه ویش ههر
 نه وهنده ی پی ده کرا دیسان هانی بداته وه بۆ
 باوه خولیکه ی:

- نه نه گیان باوه خولج که، نه نه گیان باوه خولج که.

نه نوره ده خولاوه و نه و بۆ چند ساتیک زهین و روحی
 ده حه ساوه، ته می ترس توژتیک له سهر سهری
 ده ره و بییه وه، ناسمانی زهینی سامال ده بوو، چاو یک به
 نیو دیدا ده خشیتیت، هه مووی رهش ده کاته وه، ده لئی
 ره شه دال هه ستاوه، سیبه ریان قورسه، بۆنیا تاله،
 په یقه کانیان ژه هراوین، لییان بیزاره، لییان قه لسه،
 نه فره له وان روح و گیانی داده گریت، نه وکی ده خنکی،
 دلئ ده گوشیت. هه موو نه و نازار و ژانانه ی دیته وه نیو
 یاده و هری که له موله وی بیستوه، که به سهر نه موئه ویان
 هیناوه، نه و کوشتار و سوو تمانانه ی دهستی نه مانه ماکی
 بوون، نه مانه هه وینی بوون، چۆن رقی لییان نه بیت؟
 چۆن لییان بیزار نه بیت؟ نه مانه بوومه له رزن، سیلاون.
 ویشکه سالین. له گه ل ویرانی و قاتوقری و داپلۆسیندا
 هاوړین.

پۆلیک له و ره شه دالانه به لایاندا تیده په رن، نه نوره
 باوه خولج ده کا و نه و هک میر چه قیوه، وه ک کۆله که
 ویشک و رهق راده وهستی، چاو له چاو یان ناکا، ده لئی
 پۆلیک سه گی یان یگر به لایدا ده رۆن، چاو له چاو یان
 ناکات، خویان تی ناگه په نیت. وه ک نه دیدییتن، خوی به
 نه نوره وه ده خافلیتی. خودا خودایه تی له و ده مه دا
 رانه وهستی. هه رکه دی راده وهستی، دیسان ده لئی:

- نه نه گیان باوه خولج که... نه نه گیان باوه خولج
 که...

ههر سه ریان و گوئی بانیک دالئیک لئی ده نیشیته وه.
 ناویری نه نوره به جی بیلج، ده ترسی، نه فامه، نه قلی
 سووکه، شتیکی به ده مدا بیت عالمی به دبه خت ده کا،
 زمان شر و ساو بیلکه یه، نه میس نه بی، یه کیتی تر پتوه
 ده کات.

بۆ ساتیک چاو له نه نوره خافل ده کا، له نیو مالانه وه
 هه راهه را و قیژه قیژی ژن و مندال هه لدهستی، شتیکی
 سه ریر و چاوه پروان نه کراو نییه، نه گهر وا نه کهن سه ریر،
 هه ر کهس نه کوریت باشه، لیدان و بی حورمه تی چاره ی
 دی، چار نییه حوکی جه لاده و ئوبالی نییه.

له پر ناو دی ده هه ژیت، قومه و هاژه یه ک داله کان
 داده چله کینی، نه نوره وه ک گولۆله موو خلور ده بیته وه،
 مامینه داده چله کیت، پی وایه نه نوره گیتز بووه، یان

فی لئی هاتوه، ده چیته سهری، هه موو گیانی خه لسانی
 خویته.

- هه ک وه بهر نه عله تی خودا که ون، خۆ کوشتیان.

له دووره وه دهنگی قاقایه ک گوئی مامینه ده خنیت:

- لیتمدا، لیتمدا... برده وه، برده وه... به خودا نه م
 جاره حه تمه ن بیت ده کرم، نه وه جاره که ی دیکه نییه بۆت
 نه کرم، ده زانی له کویتوه لیتمداوه! هه هه چند دوور بوو!
 نه مه ت ههر پی ده کرم...

- نه م جاره بۆت ده کرم، هه قی خۆته...

مامینه نه نوره له باوهش ده گریت، هه موو گیانی
 شه لالی سوور بییه، خه لک به دم ته قه که و هاواری
 مامینه وه ده رژیان به سه ریاندا، نه نوره پشته سهری ناوه به
 سنگی مامینه وه و له ژیلدا لئی ده روانیت:

- مامینه، بچۆ، توش هینه که ی خۆت بیته، نه وه تا به
 سه ردار بلئی بۆت بیینی، توش له و داله سه گیابه ی ده،
 نه ها نه و داله ده لئی خه رته له له سه ربانی نییه
 نیشته توه، با مریشکه کاتمان لئی نه خوات...

مامینه ش ده ست به ده می نه نوره وه ده گری و توند به
 سینگی خۆیه وه ی ده گوشیت، نه نوره لاقی له عه رزه که
 توند ده کا و پالئیک توند به سینگی مامینه وه ده نیت،
 له وانیه به پشته وه بیخات به عه رزدا، که ژال له نگه ری
 مامینه راده گریت، فرمیسک ریشه سپیبه که ی مامینه
 ده خووسینیت، که ژالیش ده گری، هه موو ده گرین، پوره
 ریحان چاوه کانی نه نوره لیک ده نی.

مامینه روو له سه ردار ده کا و ده لئی: نه و دووانه بوون،
 گره ویان له سه ر کردبوو، دایانابوو به نیشانه...

سه ردار ناویره ی خه لکه که له ت ده کا، به چاویش نامازه
 بۆ چیا و هیوا ده کات، نه وانیش در به خه لکه که ده دن و
 وه شوینی ده که ون، به دم پچه پچه وه له کۆزلیکه ی
 حه شامه ته که که له ده وری نه نوره کۆ بیسوونه وه و
 غه له به به کیان پیک هینابوو دوور که و تنه وه. هیشتا به
 ته وای ته رمه که ی نه نوره ریان نه برده بووه نیو مزگه و ته که وه،
 که به دوا ی خۆیدا هیلئیک سووری نارئیک به جی
 هیشته بوو، قرمژن و قریشکه ی گولله جاوی بی ده نگی
 داده دریت، دهنگی نه نوره وه ک زاویه له یه کی خۆش و
 بلاوین سه ر ده کا به نیو مزگه و ته که دا، به بیستنی دهنگی
 نه نوره و هاوړیکانی، که ژال چاوه کانی پر ده بن له
 فرمیسک، بزه یه کی شیرین ده رژیته سه ر لیوی و دلشی
 له ترسانا وه ک چۆله که ده فریت.